

CREȘTEREA ANIMALELOR LA SARMAȚII IAZYGI DIN AREALUL DUNĂRE – TISA – MUREȘ

Bogdan Muscalu

Cuvinte cheie: *sarmați, iazygi, creșterea animalelor, Apsyrtus, arealul Dunăre-Mureș-Tisa*

Keywords: *Sarmatians, iazyges, animal husbandry, Apsyrtus, Danube-Tisa-Mureș River area*

Abstract:

Sarmatians Iazyges have, as the main form - employment, animal husbandry, and is especially horses and cattle breeders, high-class animals that could easily pass through the network of waterways and wetlands rich area between the Danube, Theiss and Mureș River. From this activity productive life Iazyges need their food, but also raw material for various crafts (working bone and horn, leather, spinning and weaving) archaeologically attested. Food was supplemented by hunting and fishing occupations. For guarding a cattle Sarmatians used "Sheepdogs" mid-sized and large, Iazyges not being distinguished from eastern Iranian branch - Roxolans and Sarmatian, Alans. Through analysis we could identify canine historiography of modern genealogical branches of the Mastiff's ancient Sarmatian, which in turn has sub-branches. For people whose life is centered on animal husbandry, they could not miss veterinary medical knowledge and botany, possibly paired with some magical incantations for the success of "curative approach". Thus, the work of Apsyrtus confirm this assumption, which is more important because the author was directly involved in the Roman-Sarmatian military events in the area, sharing in fact a practical medical experience. So far, the work of Apsyrtus has not been used in the study of western or eastern Sarmatian history. The review of osteological material from the area between the Danube, Tisa and Mures, by acquiring Hungarian multidisciplinary model used for the settlement of Endrőd - Gyoma 133, could change the crucial knowledge and optical knowledge on the lifestyle of Sarmatian Iazyges, with Sarmatians main branch of basic economy – animal husbandry.

Sarmații iazygi sunt văzuți drept niște barbari războinici, știrile antice vorbind mai mult despre evenimentele militare. În ciuda acestui fapt prin analiza felului lor de viață, descoperirile din așezări și necropole au conturat o imagine de ansamblu a societății sarmatice din arealul cuprins între Dunăre și Tisa.

Ocupațiile locuitorilor așezărilor din spațiul în discuție au fost cele obișnuite în mediul rural: agricultura, creșterea vitelor, păstoritul. La acestea se adaugă o serie de îndeletniciri nelipsite oricărei comunități rurale: fierăria, olăritul, prelucrarea lemnului, osului / cornului, precum și îndeletniciri casnice (torsul, țesutul etc.). Cea dintâi îndeletnicire în regiunile de șes și de deal era agricultura, completată de creșterea vitelor. Luncile apelor, mai ales ale celor mari, bogate în pește, au permis locuitorilor acestor părți să se ocupe cu pescuitul, aici agricultura și creșterea animalelor având un rol secundar¹.

---

¹ Daicoviciu *et alii* 1970, p. 113-114.

Creșterea animalelor este ocupația principală a iazygilor, determinată în primul rând de zona geografică și de existența pășunilor. În marea majoritate a așezărilor, judecând după materialul osteologic descoperit și cercetat, se constată creșterea pentru hrană a bovinelor, ovinelor și porcinelor². Un loc important în viața pastorală a populației sarmatice îl reprezintă creșterea cailor, ocupație care i-a făcut celebri în antichitate. Informațiile antice completează tabloul ocupațional sesizat arheologic.

Cercetările întreprinse în așezări au arătat că materialul osteologic dominant aparține animalelor domestice, crescute de sarmați, în special pentru carne. Creșterea lor pentru alte scopuri are un rol secundar în cadrul acestei ocupații, și scopul se poate presupune. Căinii și pisicile nu erau consumate, rolul lor fiind același ca și în perioada contemporană. Căinii se pare că au jucat și un rol religios³. Referindu-ne la situl de la Éndröd – *Gyoma 133* (cercetat aproape exhaustiv și interdisciplinar), și de aici generalizând asupra creșterii animalelor la sarmații din secolele II-IV, s-au putut observa speciile de animale care se regăsesc în așezările sarmaților.

Astfel, locul cel mai bine reprezentat între rămășițele animale este dat de oasele de bovine – *Bos taurus* se regăsește în procent de 45-48% din totalul materialului osteologic recuperat. Vitele erau crescute pentru carne, lapte, piei și oase, dar și pentru comerțul cu Imperiul Roman. L. Bartosiewicz apreciază prin studiul de astragali, că vitele sarmaților aveau o greutate de aproximativ 151.2 ± 8.6 kg, valoare ce este considerată mică în comparație cu rasele moderne de genul *Holstein Friesian*⁴.

Ovicaprinele crescute de către iazygi cu același scop ca și bovinele. Dintre ele, mai bine reprezentate sunt oile (*Ovis aries*), descoperirile de capre (*Capra hircus*) reprezentând 10% din totalul oaselor grupei. Studiile arată că oile erau sacrificate la tinerete, unele chiar mai devreme. Puținele oase de capre recuperate arheologic pot indica creșterea lor pentru obținerea unor produse „secundare”⁵.

Suinele (*Suus domesticus*) nu sunt caracteristice pentru perioada sarmatică, ele reprezentând 7-10% din totalul materialului analizat. Totuși, porcii sunt de talie mijlocie, fiind sacrificați la vârstă tânără sau subadultă⁶.

Cabalinele (*Equus caballus*) au un rol deosebit în viața sarmaților. Calul a avut întrebuințări diverse: în transport, în scopuri militare – pentru trupele de cavalerie, și de ce nu, pentru arat. Oasele de cai și copitele au fost folosite ulterior pentru fabricarea unor instrumente, accesorii vestimentare (împungătoare, ace, nasturi și butoni, solzi de armură)⁷. Analizele arată că talia cailor sarmați era mică, având circa 1,25 – 1,35 m în greabăn. În ciuda taliei mici, cailor erau robusți și rapizi. În cadrul descoperirilor sarmatice, cailor reprezintă 13,5 – 15,5% din totalul animalelor. Studiile osteologice din așezarea de la Éndröd – *Gyoma 133* indică existența unui diformism sexual generat de izolarea indivizilor subadulti în cazul hergheliilor sarmatice⁸.

O serie de izvoare antice descriu modul de viață al sarmaților, strâns legat de existența pășunilor și creșterea cailor, necesari deplasărilor, războiului și hranei. În *Geographia* lui Strabon, susținând caracterul nomad al sarmaților, „care își poartă casa în căruțe”⁹, autorul descrie obiceiul sarmaților de a-și castra cailor mici și iuți¹⁰, și faptul că unele triburi foloseau ca aliment laptele de iapă. Pomponius Mela nota despre felul de viață al sarmaților: „... *Ei nu*

² Bejan 2006, p. 119.

³ Bartosiewicz 1996, p. 366.

⁴ Bartosiewicz 1996, p. 370-371.

⁵ Choyke 1996, p. 309; Bartosiewicz 1996, p. 371-372.

⁶ Bökönyi 1971, p. 665-666.

⁷ Choyke 1996, p. 311-317.

⁸ Bökönyi 1971, p. 552; Bartosiewicz 1996, p. 372-373.

⁹ Strabon, *Geographia*, II, 5, 26.

¹⁰ Strabon, VII, 4, 8.

*locuiesc în orașe și nici nu au locuințe statornice. Când îi atrag într-un loc, pășunile, când urmăresc un dușman sau când fug de el, târâsc cu ei toate lucrurile lor și astfel locuiesc totdeauna în tabere. Sunt războinici, liberi neînfrânți și până într-atât de sălbatici și cruzi, încât și femeile merg la război cu bărbați... Datoria tinerelor fete este să tragă cu arcul, să călărească și să vâneze. Când ajung mari se îndeletnicesc să străpungă dușmanul, lucru atât de important încât faptul de a nu fi ucis pe nimeni este socotit o necinste*¹¹. Tacitus precizează caracterul nomad al iazygilor care „trăiau în car și pe cal”¹².

Relevante pentru subiectul în discuție stau mărturiile lui Apsyrtos (cca. 280 - 337), care a redactat o lucrare despre medicina veterinară, din care s-a păstrat *Veterinariae Medicinae Libri Duo*, ce a stat la baza tratatului bizantin *Hippiatrica*. Părintele medicinei veterinare a deținut funcția de „hippiatricos” în armata lui Constantin cel Mare, participând la războiul contra sarmaților din anul 323 p.Chr. Pentru sarmații din spațiul dintre Dunăre – Tisa și Mureș, studiul lui Apsyrtos rezolvă anumite probleme și aduce informații inedite¹³. La finalul prezentării de tratamente și intervenții chirurgicale, medicul inserează propria sa experiență despre scrobirea cailor de către sarmați. Autorul nu menționează numele tribului sarmatic cu care intră în contact, dar nici dacă aceștia sunt aliați sau dușmani ai romanilor. Conform izvorului, sarmații aveau o rasă de cai foarte rapizi. Barbarii își castrau mânjii nou-născuți „pentru a evita pe viitor sufocarea”¹⁴. Ammianus Marcellinus menționează faptul că sarmații își castrează caii, aceștia fiind mai rapizi și obedienți¹⁵. Apsyrtus amintește că sarmații l-au învățat un tratament medical pentru disurie la cai¹⁶, constând în acoperirea calului cu o pătură de la gât până pe șold și aplicarea unor fumigații cu ricin¹⁷. Participarea la tratamentele sarmaților, arată că relațiile romano – sarmatice din zona frontierei nu erau întotdeauna belicoase, ci se ajunsese chiar la un anumit schimb de informații „științifice”. Medicul roman află denumirea sarmatică, dacică și tracică a nalbei mari sau nalbei de mlaștină: *arispis* (la sarmați, daci și traci) – *althaia* sau *moloché*, *ebiskos* sau *hibiscus* (la romani)¹⁸. Mențiunea denotă cunoștințele sarmaților în medicină și folosirea plantelor medicinale. Sursa antică confirmă supoziția prin care era imposibil ca un popor de călăreți ai stepelor, de crescători renumiți de cai să nu fi avut cunoștințe de medicină veterinară și despre medicină, în general. Faptul că, Apsyrtus narează învățăturile de natură medicală ale

¹¹ Pomponius Mela, *Chorographia*, III, 4, 34-35.

¹² Tacitus, *Germania*, 46, 2

¹³ Izvorul de secol IV p.Chr. nu a fost luat în discuție până acum de către cercetătorii epocii sarmatice. Din *Veterinariae Medicinae Libri Duo* se păstrează circa 372 de *excerptae* din 1223. Apsyrtus nu preia numai informațiile predecesorilor săi, ci le completează. Importanța izvorului este cu atât mai mare cu cât, autorul antic participă la evenimentele militare din zona cuprinsă între Dunăre și Tisa (foarte posibil în partea inferioară a „Pungii Iazyge”).

¹⁴ Apsyrtus, M 105, p. 154.

¹⁵ Ammianus Marcellinus, XVII, 12, 1-3. Pliniu cel Bătrân, XXIV, 98, menționează același lucru.

¹⁶ *Dicționar medical 2009*, s.v. *disuria* = Dificultate de a urina. O disurie este provocată de existența unui obstacol la evacuarea urinei, ceea ce poate antrena o golire incompletă, cu rămășițe vezicale după micțiune. Adenomul de prostată, scleroza colului vezical, îngustarea uretrei, hipertonia sfîcterului striat sunt cauzele obstructive cel mai frecvent întâlnite ale disuriei. O disurie se manifestă prin micțiuni lente, în mai mulți timpi, cu necesitatea de a forța pentru evacuarea vezicii. Tratamentul unei disurii este cel al bolii cauzale. O dilatare a vezicii, apoi a aparatului urinar superior pot apărea treptat în absența tratamentului, cu riscul de a avea răsunset asupra funcției renale.

¹⁷ Apsyrtus, M 59, p. 154: „și am învățat aceasta de la sarmați: în primul rând trebuie acoperit calul cu o pătură de la gât până la șold, și este fumigat până intră sub incidentă burta și testiculele, plasând ricinul pe cărbunii încinși. Apoi mutați vasul folosit pentru fumigație, faceți [calul] să se mute și acesta va urina rapid”; arată că polipii nazali sunt endemici în regiunea sarmatică. Informația este preluată apoi de Pelagonius, *Artis veterinariae quae extant*, 150, 1.

¹⁸ Apsyrtus, M 225, p. 155. Denumirea nu apare în opera lui Dioscorides Pedanius, *De materia medica*. Nalba mare (*althaea officinalis*) are rol în tratarea laringitelor, traheitelor, frunculozei, acționând ca antiinflamator (pentru uz extern); bronșite, tuse, afecțiuni ale aparatului urinar și ale aparatului digestiv (uz intern).

sarmaților din arealul Dunăre – Tisa – Mureș, susțin ideea că în economia societății sarmatice a secolului al IV-lea, creșterea cailor are un loc de primă importanță. Caili ofereau atât rapiditate în mișcare, mijloc de deplasare și de tracțiune, cât și sursă de hrană – laptele de iapă. Deși istoriografia contemporană legată de sarmații vestici consideră că sacrificarea cailor pentru carne era un *tabu* în lumea sarmatică, ultimele cercetări indică faptul că în anumite perioade (sec. II-III p.Chr.), locuitorii Pungii Iazyge au inclus în dietă carnea de cal (evidențiat la nivel osteologic în așezarea de la Endrőd – *Gyoma 133*)¹⁹.

Câinii (*Canis familiaris*) apar frecvent în așezările și necropolele sarmatice. Erau folosiți în scop de pază și vânatoare, considerându-se că nu au fost sacrificați pentru consum. Acest lucru este întărit de faptul că s-au descoperit morminte de câini sau câini depuși în gropi după un anumit ritual. Talia variază la cei folosiți pentru vânatoare (cca. 50-58 cm în greabăn), fiind câini romani de talie medie – corespunzător grupului *D* de la TÁC – *Gorsium* descris de S. Bökönyi²⁰, față de majoritatea câinilor domestici, care au talia unui ciobănesc german²¹. Corespondențe aproximative pentru câinii din descoperirea sarmatică de la TÁC – *Gorsium* se regăsesc în așezarea de la Endrőd – *Gyoma 133*, singura cercetată exhaustiv. Descoperirile arheologice, precum cea din situl sarmatic de la Apagy (Ungaria), indică prezența unor câini ciobănești de talie mare și medie²². În mormântările de câini sugerează un rol cultic atribuit acestor animale domestice. Istoriografia chinologică contemporană menționează existența unor rase crescute de sarmați, având o descendență indo-europeană străveche din așa-numitul *Mastiff sarmatic* (*Armenian Gampr, Alabai*). Între acestea se regăsesc: *Mastiff-ul Sarmatic, Alaunt, Great Dane, Alano Español, Dogue de Bordeaux*, toate rasele fiind de talie medie și înaltă, foarte puternice, musculoase, putând deveni foarte agresive²³. Pisicile (*Felix catus*) au un rol utilitar, fiind folosite împotriva rozătoarelor.

Galinaceele (*Gallus domesticus*) sunt considerate ca făcând parte din categoria animalelor domestice tipice pentru fauna unei așezări agro-pastorale sedentare. Totuși urmele lor sunt rare, datorită friabilității oaselor²⁴.

Animalele sălbatice apar în descoperirile atribuite sarmaților. Acestea au fost vâdate pentru completarea hranei, unele și pentru coarne. Dintre acestea enumerăm: bourul (*Bos Primigenius*), cerbul (*Cervus elaphus*), căprioara europeană (*Capreolus capreolus*), iepurele

¹⁹ Bartosiewicz 1996, p. 372-373; Choyke – Bartosiewicz 2005, p. 317-326.

²⁰ Bökönyi 1984, p. 72; Bartosiewicz 1996, p. 374.

²¹ Bartosiewicz 1996, p. 373-375.

²² Vörös 1992, p. 50-53.

²³ Hancock 2000, p. 22-24;

http://hundeguiden.no/Hunderasene_Molosser/The_1st_Group/sarmatian_mastiff.htm;

<http://www.sarmatdog.ru/eng.phtml> (consultate în 14.10.2010): **Mastiff-ul Sarmatic** – este un câine cu origini vechi, care stă la baza multor rase moderne. Este probabil înrudit cu rasa *Balkarian, Sage Koochee* din Afganistan și Ciobănescul caucazian. Este fals considerat ca fiind tipul regional al Ciobănescului central asiatic. **Mastiff-ul Sarmatic** este un molosoid de talie mare 100-105 cm în greabăn, blana cu păr scurt și drept, cu variante de culori (negru, negru cu alb, tigrat, maro, maro cu alb, albastru, cafeniu / galben, roșu, pătat). Este bine legat, musculos, puternic, cu un comportament calm și docil. A fost folosit la paza turmelor, în lupte, pentru vânatoare și pentru pază. În ultimii ani, popularitatea sa ca rasă a crescut în Rusia. **Alaunt** – câinele alanilor, de tip molosoid, cu o greutate de 68 – 71 kg la masculi (35-41 kg la femele), înălțimea de 58-68 cm, blană cu păr scurt. Cunoaște trei categorii: *Alaunt Gentil, Alaunt de Boucherie* și *Alaunt Veantre* în Franța; *Presă, Fila și Cuban Bloodhound*. **Alano Español** (Buldog spaniol) – de tip molosoid, cu o greutate de 34 – 40 kg, înălțimea de 58 – 63 cm la masculi (55-60 cm la femele), blană cu păr scurt cu variante de culori (cafeniu / galben, negru, tigrat), speranța de viață 11-14 ani. Din vechime a fost folosit pentru lupte și păstorit, fiind adus în Hispania de alani. **Great Dane** (*Mastiff German, Deutsche Dogge, German Boarhound, Ulmer Mastiff, Danish Dog, Alano, Grand Danois*) – tip molosoid, talie înaltă – 80-90 cm, greutate 50-60 kg, blană cu păr scurt cu variații de culori (arlechin, negru, tigrat, negru lucios, albastru, cafeniu / galben). **Dogue de Bordeaux** (*Mastiff francez*) – de tip molosoid brachicefal, cu înălțimea de 58-75 cm și o greutate corporală de 54-65 kg, blană cu păr scurt de culoare roșie (roșu aprins, roșu chihlimbar).

²⁴ Bartosiewicz 1996, p. 376.

de câmp (*Lepus europaeus*), bursucul (*Meles meles*), dihorul (*Mustela putorius*), castorul (*Castor Fiber*), vulpea (*Vulpes vulpes crucigera*)²⁵. Sporadic apar, în unele descoperiri sau în așezările aflate în apropierea marilor cursuri de apă, oase de pește – știucă (*Exos lucius*), crap (*Cyprinus carpio*) și somn (*Silurus glanis*), probabil și alte specii –, fragmente de scoici de râu (*Unio sp.*) și broaște țestoase europene (*Emys orbicularis*)²⁶.

În cercetările de la Timișoara – *Freidorf* se observă preponderența mamiferelor mari (bovine), față de ovicaprine, alături de care apar, în număr relativ mic, cai și asini. Animalele erau crescute atât pentru hrană, pentru utilizarea lor la muncile agricole și tracțiune. Din acest motiv erau lăsate să ajungă la maturitate pentru a deveni cât mai rentabile²⁷. În așezarea de la *Freidorf*, numărul ovicaprinelor este redus, iar oasele descoperite sugerează sacrificarea animalelor mai ales pentru coarne, acestea fiind de talie medie și în vârstă de până la un an. În ordine, urmează porcinele, crescute pentru carne, vârsta lor nedepășind doi ani. Analizele osteologice au arătat că bovinele erau de talie mică, având asemănări cu cele studiate în așezările geto-dacice²⁸. În timpul cercetărilor din aceeași așezare s-au mai descoperit colți de mistreț și resturi de vânat (cerb), sugerând un element al alimentației comunității, care completa hrana prin vânătoare²⁹. Creșterea păsărilor de curte este atestată prin oasele descoperite în inventarul unor locuințe, dar și a unor coji de ouă (cum apar la *Hodoni* sau *Timișoara – Freidorf*)³⁰.

La *Baranda – Ciglana*, analiza osteologică arată că se creșteau ovicaprine, porcine și bovine³¹. În așezarea *Bačka Topola – punctul Njegoševu*, ocupația de bază ale populației era creșterea animalelor (ovine, bovine, porcine și păsări de curte), agricultura ocupând un loc secundar, ultima fiind dovedită prin semințele de mei, orz, grâu și prin descoperirea unor râșnițe³². La *Čurug – punctul Stari Vinogradi*, urmele materialului osteologic demonstrează creșterea animalelor, dar și pescuitul și vânătoarea ca ocupații complementare. Majoritatea oaselor provin de la ovicaprine, urmate de bovine și ultimele sunt reprezentate porcinele. Osul și cornul erau apoi prelucrate de către locuitori, servind altor meșteșuguri, elementelor vestimentare sau religiei (destul de puțin cunoscută)³³. Creșterea animalelor oferă posibilitatea prelucrării pieilor, în vederea realizării îmbrăcămintei, a încălțăminte, a pieselor de harnașament, dar și a unor accesorii vestimentare. Deși nu deținem multe dovezi care să ateste acest meșteșug, datorită imposibilității conservării obiectelor finite din piele, există unele indicii care sugerează această ocupație³⁴.

Vânatul și pescuitul sunt reprezentate la nivelul îndeletnicirilor adiacente, resturile osteologice provenind de la animale sacrificate la maturitate. Oasele de animale sălbatice și

²⁵ Vörös 1992, p. 61, 65.

²⁶ Bökönyi 1971, p. 552-553; Bartosiewicz 1996, p. 376-378.

²⁷ Bozu – El Susi 1987, p. 285 și următoarele; El Susi 1988, p. 131-137.

²⁸ Udrescu 1984, p. 85.

²⁹ Benea 1996, p. 165.

³⁰ Benea – Bejan 1993, p. 146.

³¹ Trifunović 2000, p. 65.

³² Janković 1997, p. 365-366; Trifunović 2000, p. 64-68.

³³ Trifunović 2001; Trifunović – Pašić 2003, p. 279.

³⁴ Mare 2005, p. 29. O dovadă indirectă a prelucrării pieilor și păstorit o reprezintă existența așa-numitului „sac de cioban / păstor” – o pungă sau „geantă”, care conținea amnarul și cremenea, cutea, ace sau sule și uneori monede³⁴. Sunt descoperite în morminte în apropierea cuțitelor, de cele mai multe ori în partea stângă sau sub mână. Ele sunt realizate din piele, cu aplicații de tablă de argint, având o formă ovală, servind la păstrarea obiectelor personale mărunte. Adesea pe ele erau aplicate mărgelile. O asemenea pungă de piele a fost descoperită la *Vršac – Dvorište Eparhie Banata*. Necropola sarmatică de la *Hódmezővásárhely – Fehértó*, păstrează în componența tuturor mormintelor piesele cuprinse în „sacul de cioban”, ele lipsind cu desăvârșire din alte necropole. În opinia Valeriei Kulcsár, faptul ar putea indica o tradiție locală a unei anumite comunități sarmatice (cf. Kulcsár 1998, p. 114). Această desagă sau sacul de cioban s-a păstrat la nivelul portului popular pastoral din Ucraina Vestică și România, cu analogii în *traista* românească sau *taistra* ucraineană (cf. Pop 1999, p. 16); *apud* Muscalu 2009, p. 232, 260, 264.

oasele de pește, ustensilele de pescuit, descoperite în numeroase așezări cercetate arheologic, dovedesc că vânătoarea și pescuitul completau periodic și zonal alimentația comunităților sarmate din spațiul dintre Dunăre și Tisa³⁵. Cornul și osul erau prelucrate pentru diferite ustensile, accesorii vestimentare sau armament defensiv (plăcuțe de armură).

Creșterea animalelor, pentru asigurarea hranei și a comerțului cu Imperiul Roman sau la nivel intercomunitar, implica pășunatul și transhumanța – cu cele două componente iernatul și vâratul. În acest sens, S. Dumitrașcu susține că spațiul crișean și cel bănățean de pe linia Tisei, cu mlaștini și bălți în perioada antică, reprezentau locuri de iernat utilizate de daci, romani și de iazygi³⁶. Revelatoare pot fi informațiile lui Cassius Dio, care în *Istoria Romană*, menționează faptul că Decebal ocupase între cele două războaie daco-romane un teritoriu al iazygilor, și pe care Traian cucerindu-l în 106 p.Ch, a refuzat să-l restituie acestora³⁷. Acest teritoriu a fost identificat probabil, după unii istorici, undeva în vestul Banatului, sau la est de Tisa și la nord de Mureș, în opinia istoricului Coriolan Opreanu³⁸. Teritoriul în discuție a generat trei conflicte militare (dacă includem și atacul lui Decebal împotriva iazygilor; războaiele romano-iazyge din 107-108 și 117-118)³⁹, o posibilă cauză a acestora fiind legată de dreptul de pășunat⁴⁰.

Formele ocupaționale și de locuire, de la venirea lor în „Punga iazygă” și până târziu, în secolul V, sunt sesizabile la nivel arheologic, observându-se transformările societății barbare în contextul contactelor cu autohtonii daci (daco-romani) și Imperiul Roman. În această situație, se constată trecerea de la nomadism la sedentarizarea sarmaților, în final ducând la asimilarea lor în rândul romanicilor. Puține informații antice ne vorbesc despre tipul de locuințe și despre organizarea așezărilor. Fiind vorba de un popor al stepei, nomad, și la nivel arheologic sunt destul de puține așezările identificate până în prezent⁴¹. Considerăm că, trecerea de la nomadism⁴² la un stadiu de seminomadism⁴³ al sarmaților se face relativ repede, spațiul locuit de ei este „îngrădit” ferm de romani, prin provinciile Dacia și Pannonia Inferior, posibilitățile barbarilor de deplasare fiind astfel limitate. Seminomadismul iazygilor dintre Dunăre și Tisa, ar putea fi una din explicațiile la problema numărului mic de așezări⁴⁴. Seminomadismul nu implică doar o viață pastorală, ci și activități agricole și meșteșugărești⁴⁵, ceea ce credem că nu le sunt străine sarmaților din spațiul discutat. Prin analiza migrațiilor antice, și mai ales cele din zona dintre Dunăre și Tisa, există următoarea posibilitate: sarmații, în genere, crescători de cai și vite, în perioada secolelor III-IV, să fi locuit în timpul toamnei și iernii în așezări stabile ale autohtonilor, aflate în dependență față de iazygi sau în așezări proprii. Primăvara și vara, aceștia se mută cu turmele și hergheliile în sălașe sezoniere, în zonele de luncă joasă, unde pășunile asigurau mijloace propice practicării acestei activități, care i-a făcut celebri în antichitate. În apropierea așezărilor stabile, care asigurau subzistența în perioadele reci ale anului, s-au identificat necropole sarmatice, ceea ce presupune și prezența lor în imediata apropiere.

³⁵ Trifunović – Pašić 2003, p. 279; Bejan 2006, p. 119.

³⁶ Dumitrașcu 2001, p. 35-39.

³⁷ Cassius Dio, *Istoria Romană*, LXVIII, 10, 1.

³⁸ Cassius Dio, LXVIII, 10, 3.

³⁹ Pentru conflictele romano – iazyge a se vedea Muscalu 2006, p. 50-55.

⁴⁰ Dumitrașcu 2001, p. 35-39; Prezența lucernei ca plantă furajeră în spațiul de la est de Tisa, cât și existența pășunii „neacoperită de zăpadă (de păpurișuri și stof)” a făcut arealul Dunăre – Tisa – Mureș să reprezinte locul de iernat al turmelor de oi și mai ales de boi cf. Dumitrașcu 2007, p. 394.

⁴¹ Halstead 1996, p. 22-42; Adamson 2005 cu toată bibliografia.

⁴² DEX 2009, s.v. *Nomadism* – Mod de viață al unei colectivități umane, caracterizat prin lipsa unei așezări stabile.

⁴³ DEX 2009, s.v. *Seminomadism* – Fel de viață care îmbină creșterea vitelor cu o agricultură sporadică.

⁴⁴ Khazanov - Gellner 1994, p. 45.

⁴⁵ Gyulai 2006, p. 70.

Din păcate, pentru descoperirile arheologice atribuite sarmaților iazygi din spațiul vestic al României analizele osteologice sunt reduse numeric (sau lipsesc cu desăvârșire), rezumându-se doar la identificare speciei scheletelor, neexistând un studiu laborios. Dacă ne referim la situația per ansamblu din arealul cuprins între Dunăre, Tisa și Mureș, constatăm o aproximativă asemănare, ieșind din tipar laudabilele studii întreprinse de S. Bökönyi, I. Vörös, L. Bartosiewicz, A. M. Choyke, pentru așezările sarmatice din Ungaria de la Apagy, Endrőd – Gyoma 133, Tác – Gorsium și ținutul Bács – Kiskun.

În concluzie, sarmații iazygi au, ca formă principal – ocupațională, creșterea animalelor, fiind, în special, crescători de cai și vite, animale de talie înaltă care puteau să străbată cu ușurință rețeaua hidrografică destul de bogată și zonele mlăștinoase ale arealului cuprins între Dunăre, Tisa și Mureș. Din această activitate productivă, iazygii își asigurau hrana necesară vieții, dar și materie primă pentru diversele meșteșuguri (prelucrarea osului și a cornului, a pieilor, torsul și țesutul) atestate arheologic. Hrana era completată prin vânătoare și pescuit, ocupații adiacente sesizabile la nivel osteologic. Pentru paza turmelor sarmații au utilizat câinii „ciobănești” de talie mijlocie și mare, iazygii nefiind în această privință deosebiți de ramura iraniană estică – roxolanii și alanii. Prin analizarea istoriografiei chinologice am putut identifica ramuri genealogice moderne ale Mastiff-ului Sarmatic antic, care la rândul lor prezintă subramuri. Pentru un popor a cărui viață este centrată pe creșterea animalelor nu puteau lipsi cunoștințele de natură medicală veterinară și botanică, posibil îngemănate cu anumite incantații magice pentru reușita „demersului curativ”. Astfel, opera lui Apsyrtus confirmă literar această supoziție, fiind cu atât mai importantă cu cât autorul participă direct la evenimentele militare romano-sarmatice din zonă, împărtășind în fapt o experiență de natură medicală concretă. Până în prezent, opera lui Apsyrtus nu a mai fost utilizată într-un studiu de către cercetătorii istoriei sarmaților vestici sau estici. Reanalizarea materialului osteologic din descoperirile sarmate din arealul cuprins între Dunăre, Tisa și Mureș, prin preluarea modelului pluridisciplinar maghiar utilizat pentru așezarea de la Endrőd – Gyoma 133, ar putea modifica hotărâtor datele cunoașterii și optica asupra stilului de viață al sarmaților iazygi, având ca ramură de bază a economiei sarmatice – creșterea animalelor.

BIBLIOGRAFIE

- Ammianus Marcellinus**, *Istorie romană* (Studiu introductiv, traducere, note și indice de Prof. David Popescu), Cluj-Napoca, 1982.
- Apsyrtus**, *Veterinariae Medicinae Libri Duo - Apsyrtos, Hippiatrica*, în McCabe, A., *A Byzantine Encyclopaedia of Horse medicine. The Sources, Compilation, and transmission of the Hippiatrica*, Oxford, 2007.
- Casius Dio**, *Istoria Romană*, vol. II, (studiu introductiv Gh. Ștefan, traducere A. Piatkowski), București, 1977.
- Dioscorides Pedanius**, *De materia medica*, (index de T.A. Osbaldeston), Johannesburg, 2000.
- Pelagonius**, *Artis veterinariae quae extant* (recenzia, prefața și comentariile Maximilian Ihm), Leipzig, 1892.
- Pliniu cel Bătrân**, *Naturalis Historia*, (trad. T. Dinu, I. Costa), vol. I-VI, Iași, 2001-2004.
- Pomponius Mela**, *Chorographia*, (trad. A. Silberman), Paris, 1988.
- Strabon**, *Geographia*, (trad. F. Vanț - Ștefan), vol. I-III, București, 1971-1983.
- Tacitus**, *Germania*, (trad. E. Cizek), București, 2004.

****

- Adamson 2005** Adamson, M., *An Archaeological Analysis of Gender Roles in Ancient Nonliterate Cultures of Eurasia*, Adelaide.
- Bartosiewicz 1996** Bartosiewicz, L., *Animal exploitation at Sarmatian site of Gyoma 133*, în *Cultural and Landscapes changes in South – East Hungary, II. Prehistoric, Roman Barbarian and Late Avar Settlement at Gyoma 133 (Békés County Microregion)*, Budapest, p. 365-445.
- Bejan 2006** Bejan, A., *Așezări daco-romane din sec. III-IV din Banat*, în *Contribuții la istoria și arheologia Banatului în mileniul I d. Hr. și începutul feudalismului*, Timișoara, p. 114-122.
- Benea – Bejan 1993** Benea, D., Bejan, A., *Viața rurală în sud-vestul Daciei în secolele II-IV (I)*, în *ActaMN*, 26-30, (1989-1993), p. 127-148.
- Benea 1996** Benea, D., *Dacia sud-vestică în secolele III-IV*, vol. I, Timișoara.
- Bökönyi 1971** Bökönyi, S., *The Development and History of Domestic Animals in Hungary: the Neolithic through Middle Ages*, în *American Anthropologist*, vol. 73, no. 3, p. 640-674.
- Bökönyi 1974** Bökönyi, S., *History of Domestic mammals in Central and Eastern Europe*, Akadémiai Kiadó, Budapesta.
- Bökönyi 1976** Bökönyi, S., *Animal remains of Sarmatian sites from Bács – Kiskun county*, în *Cumania*, 4, p. 41-72.
- Bökönyi 1984** Bökönyi, S., *Animal Husbandry and Hunting in Tac-Gorsium*, în *The Vertebrate Fauna of a Roman Town in Pannonia*, Akadémiai Kiadó, Budapesta.
- Bozu – El Susi 1987** Bozu, O., El Susi, G., *Așezarea romană târzie de la Moldova Veche din punctul „Vinograda-Vlaskicrai” (județul Caraș-Severin*, în *Banatica*, 9, p. 239-270.
- Choyke – Bartosiewicz 2005** Choyke, A. M.; Bartosiewicz, L., *Skating with Horses: continuity and parallelism in prehistoric Hungary*, în *Revue de Paléobiologie*, 10, Geneva, p. 317-326.
- Choyke 1996** Choyke, A. M., *Worked animal bone at the Sarmatian site of Gyoma 133*, în *Cultural and Landscapes changes in South – East Hungary, II. Prehistoric, Roman Barbarian and Late Avar Settlement at Gyoma 133 (Békés County Microregion)*, Budapest, p. 307-322.
- Daicoviciu et alii 1970** Daicoviciu, C-tin, Daicoviciu, H., Constantinescu, M., *Istoria României: compendiu*, București.
- Dumitrașcu 2001** Dumitrașcu, S., *Turme și pășuni în Dacia*, în *Crisia*, 31, p. 35-39.
- Dumitrașcu 2007** Dumitrașcu, S., *Lucerna în istoria antică*, în *Scrieri arheologice privind istoria Daciei apusene*, Oradea, p. 391-396.
- El Susi 1988** El Susi, G., *Materialul faunistic din așezarea daco-romană de la Timișoara-„Freidorf” (jud. Timiș)*, în *Crisia*, 18, p. 131-138.
- Gyulai 2006** Gyulai, L., *Historical Plant – Biodiversity in the Carpathian Basin*, în *Archaeological and Cultural Heritage Preservation (Within the Light of New Technologies)*, Budapesta, p. 63-72.
- Halstead 1996** Halstead, P., *Pastoralism or Household Herding? Problems of Scale and Specialization in Early Greek Animal Husbandry*, în *World Archaeology*, 28/1. Zooarchaeology: New Approaches and Theory, Routledge, p. 20-42.
- Hancock 2000** Hancock, D., *The Mastiffs: The Big Game Hunters - Their History, Development and Future*. Charwynne Dog Features.
- Janković 1997** Janković, Đ., *Slovenske osobine naselja poznorimskog doba na jugoistoku Panonije*, în *Sedov: Vojvodina 1. Od najstarijih vremena*

- do velike seobe*, vol. 3, Novi Sad, p. 362–375.
- Khazanov - Gellner 1994** Khazanov, A. M., Gellner, E., *Nomadism and the outside world*, (trad. Julia Crookenden), Wisconsin – U.S.A.
- Kulcsár 1998** Kulcsár, V., *A kárpát-medencei szarmaták temetkezési szokásai*, Aszód, Múzeumi Füzetek, 49.
- Mare 2005** Mare, M., *Banatul între secolele IV-IX*, vol. II, *Meșteșuguri și ocupații tradiționale*, Timișoara.
- Muscalu 2006** Muscalu, B., *Dacia și Pannonia Inferior în cadrul evenimentelor din anii 107-108*, în *Simpozionul internațional - Daci și romani. 1900 de ani de la integrarea Daciei în Imperiul Roman (Timișoara, 24-26 martie 2006)*, în BHAUT, VII, Timișoara, p. 50-55.
- Muscalu 2009** Muscalu, B., *Cultura materială și spirituală în teritoriul dintre Dunăre și Tisa. Sarmatii iazygi și relațiile cu Imperiul Roman*, teză de doctorat (manuscris), Timișoara.
- Pop 1999** Pop, M., *Obiceiuri tradiționale românești*, București.
- Trifunović – Pašić 2003** Trifunović, S., Pašić, I., *Stari Vinogradi u Čurugu – višeslojno arheološko nalazište*, în Glasnik, 19, p. 263-290.
- Trifunović 2000** Trifunović, S., *Naselja Limiganata i Slovena u Banatu i Bačkoj*, în Glasnik, 15-16, p. 43-106.
- Trifunović 2001** Trifunović, S., *Limiganti - zagonetka arheologije*, exhibition catalogue, Čurug, în <http://curug.rastko.net/nezavisni-prilozi/objavljeni-radovi-pdf-html/2-strifunovic/limiganti.html> (21.09.2010).
- Vörös 1992** Vörös, I., *Apagy barbaricum i császárkori település állatcsontmaradványai (Animal Bones from the Roman Imperial Period Settlement at Apagy in Barbaricum)*, în NyJame, nr. 33-35 (1990-1992), p. 33-65.